

BEŠKOVNIKOVA KAŠČA — OBNOVA KULTURNEGA SPOMENIKA S SODOBNO VSEBINO

Izvilleček

24. oktobra 2004 je bila v Hudinji na vitanjskem Pohorju svečana otvoritev obnovljene Beškovnikove kašče. V prispevku so predstavljena konservatorska izhodišča za obnovo in pot od začetkov do realizacije spomeniško-varstvenega projekta.

Abstract

A solemn opening of the renewed Beškovnik's granary was in Hudinja on Vitansko Pohorje on October 24, 2004. The present research paper deals with the conservation starting-point for the renewal and the way from the beginnings until the realisation of the project for the preservation of monuments.

Uvod

Varovanje, ohranjanje in obnova (tudi prenova) kulturnih spomenikov so temeljna področja konservatorstva, ki zahtevajo kompleksen pristop; so temeljna vprašanja uporabnikov, ki terjajo odgovor. Ljudsko stavbarstvo – sem uvrščamo pretežno tiste stavbe podeželskega prostora, ki so vezane na kmečko gospodarstvo, tehniško dediščino in obrtno znanje – v pospešenem procesu globalizacije izginja, propada, se ruši. Takšna je usoda številnih gospodarskih stavb na podeželju, ki so zaradi družbenega in tehnološkega razvoja ter spremenjenega načina življenja in gospodarjenja predvsem od 50. let 20. stoletja do danes izgubile svojo primarno vsebino in dejavnost. Številni mlini in žage, kašče, sušilnice za sadje, različni tipi gospodarskih poslopij ipd. danes le še izboljšujejo krajinsko podobo ali pa zbujajo nostalgijo po nekdanjem urejenem podeželskem prostoru. Še vedno niso dovolj glasen opomin, niti kazalec, ki bi zavrl stihijno urejanje prostora z brezkompromisnimi trgovinskimi akcijami – »Mercator v vsako slovensko vas« – z vsiljeno in agresivno arhitekturo.

Kulturne spomenike obnavljamo z upoštevanjem različnih modelov,¹ upoštevajoč prihodnjo namembnost. Mogoče jih je »konzervirati v zatečenem stanju ali v eni od njihovih prvotnih oblik. Z novo, spremenjeno ali dopolnjeno funkcijo dahnemo novo vsebino ter jih vključimo v sodobno življenje.« (Fister 1979, 13) Pogledi arhitekta, zapisani že leta 1979, so potrebo-

vali dolgo vrsto let, da je obnova spomenika postala ciljna, z vnaprej znano vsebino. V praksi pomeni najprej izdelavo konservatorskega programa, in to šele, ko je znana vsebina, in ne obratno.

Z gotovostjo lahko trdimo, da je spomeniška služba – govorimo predvsem za področje etnološkega zanimanja – vsaj v zadnjem desetletju naklonjena predvsem obnovi tistih stavb, ki jim je mogoče ohraniti primarno funkcijo ali pa dahniti novo vsebino, in jih spodbuja; ne le »muzejsko« z ureditvijo zbirke, ki v številnih tovrstnih primerih pomeni statičnost, pač pa takšno vsebino, ki omogoča novo živost in vsebinsko nadgradnjo. Bistvena pa je po Fistrovih besedah ohranitev. Ta seveda ni preprosta, saj je na eni strani treba stavbno dediščino – kulturne spomenike – varovati in ohraniti v izvorni podobi, hkrati pa sprejeti kar nekaj kompromisov, tudi takšnih, ki jih zahtevajo druga zakonodajna področja. Poudarjali smo že, da veliko slabe volje povzroča zakon o gostinski dejavnosti, ki je za področje turizma na podeželju zelo neživljenjski in gostinsko-klasično stereotipen. (Hohnec 2001, 106) Premalo je upoštevano dejstvo, da z opredelitvijo turizma na podeželju hkrati opredeljujemo tudi področje kulturnih spomenikov ljudskega stavbarstva, ki že sami po sebi kličejo k iskanju rešitev oziroma vsebin na področju turistične dejavnosti. Ob poudarjanju regionalnih razmejitev in kultur moramo še več pozornosti posvetiti trženju in promociji lokalnih značilnosti, od najširših pogledov krajinske podobe s predstavitvijo lokalnih ambientov do drobnih poglavij s področja lokalne kulinarike, spominkarstva, tudi ureditve majhnih lokalnih prodajaln, prostorov za občasna druženja ipd. Še vedno gre za dokaj prezrto področje, ki ga pri iskanju novih vsebin nikakor ne znamo dovolj izkoristiti. Velik problem je seveda tudi odnos do dediščine, ki jo uporabniki večinoma sprejemajo le kot breme. Na tem področju nas čaka še veliko dela – vzbuditi zanimanje in k sodelovanju pritegniti predvsem nove vlagatelje.

¹ Glej Hazler, Podreti ali obnoviti?

Dediščina kot izziv

Občasno se seveda pojavijo tudi izjeme, ki se zavedajo prednosti, pomembnosti, lepote naše dediščine, in ne nazadnje, njene uporabnosti. S pravimi in postopnimi koraki smo v letošnjem letu prišli do skupnega cilja vseh sodelujočih – še enega obnovljenega kulturnega spomenika z ustrezno novo namembnostjo. Kulturno turistično društvo sv. Vid iz Hudinje na Pohorju (občina Vitanje) je z lastniki sklenilo večletno najemno pogodbo za uporabo kašče, ki bi rabila potrebam društva. Poleg tega, da je kašča postala sodobna »shramba« odsluženih predmetov na domačiji, ki so jih želeli tako lastniki kot člani društva razstaviti, smo se dogovorili, da prostor obenem nudi tudi možnost za pogostitev in druženje manjših skupin (pohodnikom in kolesarjem), v kleti pa se uredi manjša prodajalna domačih kulinaričnih in obrtnih izdelkov. Kašča naj postane center kulturno-turističnega dogajanja na tem delu Pohorja.

Fizična obnova stavbe se je v sodelovanju s pristojno območno enoto zavoda za varstvo kulturne dediščine v Celju pričela leta 2002 in končala z ureditvijo okolice v avgustu 2004. Čeprav sredstev Ministrstva za kulturo niso uspeli pridobiti, so ob pomoči občine Vitanje, predvsem pa z lastnim delom, obnovo uspešno končali.

Kratek oris**območja in domačije Hudinja 17**

Razloženo naselje Hudinja se razteza na južnem obronku Pohorja s pripadajočima zaselkoma Šentvid in Rakovec. Slednji je bil v 18. stoletju znan zlasti kot steklarski zaselek, nato pa v 19. stoletju kot gozdarski zaselek grofa Thurna. (Krajevni leksikon 1976, 306)

Beškovnikova domačija je zasnovana v gruč in tvori skupaj z domačijo Hudinja števil. 21 enega najlepših zaselkov na južnem pobočju vitanjskega Pohorja. Slikovitost zaselka dopolnjuje cerkev sv. Vida, odtod tudi samo ime zaselka Šentvid, ki sicer sodi v raztreseno naselje Hudinja, imenovano tudi po istoimenskem hudourniškem potoku.

Domačijo sestavljajo lesena in beljena hiša, prežitkarska hiša (števil. 18), gospodarsko poslopje, manjši gospodarski objekt in kašča. Po zasnovi sodi domačija v začetek 19. stoletja (po ustnih virih je še starejša) in je prvotno obsegala celoten stavbni fond današnjega zaselka, torej domačije števil. 17, 18 in 21.

Današnja lastnika, Kušar Milan in Ivica, sta domačijo podedovala od staršev, Kušar Konrada in Justine. Konrad je bil na domačiji rojen leta 1903, njegov oče Kušar Ignac in soproga Ana pa sta domačijo od Beškovnikov kupila leta 1896. Tedanji lastniki so domačijo zaradi zadolženosti prodali in se preselili v Male Dole, njihov priimek pa se je v hišnem imenu ohranil vse do danes.²

Opis Beškovnikove kašče

Kašča – razglašeni kulturni spomenik lokalnega pomena (Ur. list RS števil. 8/1999, EŠD 10763) – je zgrajena kot vrhkletni tip

s t. i. »gornjo kaščo«. Je pravokotnega tlorisa in s krajšo stranico postavljena v breg.

Kletni del je zidan iz kamna, ki je bil pred posegi delno ometan. Vhod v klet je na ožji fasadi, na njenem zgornjem robu pa je bila še pred obnovo dokaj dobro ohranjena poslikava z motivom modrih in rdečih gobic. Vidne so bile horizontalne obrobe in vogalni pasovi sive barve. Ohranjen je bil tudi obris temno rdeče obrobe, ki je kazal na okvirjanje nečitljive letnice. Restavrator je ob sondiranju potrdil datacijo iz leta 1815. Vrata v klet so masivna, izrezljana v obliki ribje kosti.

Leseni del je iz tesanih brun, ki se na vogalih povezujejo z utorom na t. i. lastovičji rep. Na dveh fasadah sta ohranjeni tudi prvotni okenski lini »na smuk«.

Izstopajo bogato izrezljana vhodna vrata z zapletenim načinom zaklepanja (ključavnice so nasploh posebnost na številnih kaščah). Na lesenem podboju je vrezana letnica 1814, napis Beskovnik in iz koščka lesa izrezljan stiliziran cvetlični motiv. Čopasta streha je bila pokrita s cementnim zareznikom.

Posebnost in izjemnost kašče je prav gotovo njena poslikava, saj so te na gospodarskih objektih redke in odražajo premožnost domačije. Doslej sta bili obnovljeni kašča v Šmiklavžu pri Gornjem Gradu s poslikavo na vratih, torej na lesu, kar je po Sedejevih besedah posebnost celo na Slovenskem, in Beškovnikova kašča s poslikavo na ometu. Po doslej znanih podatkih gre za edini tovrstni primer na južnem delu Pohorja.

Kašča je bila po 2. svetovni vojni preurejena v prežitkarsko stanovanje, zaradi česar so kar krepko posegli v njeno konstrukcijo. Vgrajena so bila dvokrilna okna s tremi polji v vsakem krilu, v notranjosti pa je bila zgrajena krušna peč – posledice posega so bile vidne v kleti in na zadnji fasadi – stene v novi sobi pa so bile ometane in beljene z vzorcem. Stopnice, ki so iz notranjosti vodile v »gornjo kaščo« so predstavili na »gank« in vzpostavili nov dostop v zgornji prostor. V zadnjem desetletju 20. stoletja je bil v kašči prostor za delavnico, mizarjenje in ostala drobna popravila današnjega gospodarja, ki je z rušenjem predelne stene pridobil še prostor za garažo. S tem posegom je bila pravzaprav storjena največja škoda, ki bi jo težko popravili, če ne bi pri rekonstrukciji sodeloval izkušeni lokalni tesarski mojster, večč obnov kulturnih spomenikov.

Pred obnovo je bilo tako mogoče na kašči razbrati tri obdobja vsebinskih sprememb, ki so vplivala na njen videz, gradbeni posegi pa so žal povzročili tudi okrnjenost njene spomeniške vrednosti. Tako smo njeno podobo opredelili s tremi fazami:

1. faza: funkcija vrhkletne kašče z »gornjo kaščo«;
2. faza: funkcija prežitkarskega stanovanja v spodnji kašči; povečava okenskih odprtín, omet in belež t. i. prežitkarske sobe, pozidava krušne peči;

² Ustni vir

3. faza: delavnica in garaža; rušenje predelne stene med vhodnim »hodnikom« in sobo, rušenje krušne peči, delna pre-delava vzhodne stranske fasade, montaža garažnih vrat.

Izhodišča za obnovo kašče

V pripravljalni fazi (priprava konservatorskega programa, meritve, sondiranje, upoštevanje ustnih virov) smo leta 2001 postavili izhodišče, ki je težilo k vzpostavitvi 1. faze, vendar z ohranitvijo oken iz 2. faze, saj bi rekonstrukcija pomenila prevelik poseg v leseno kladno konstrukcijo. Pri obnovi je bilo treba upoštevati predvsem tradicionalno obdelavo in rabo prvotnih materialov, npr. ročno tesanje brun, kar obvladajo le še redki starejši mojstri, tudi uporabo apna pri izdelavi ometov v kleti in zunaj, konserviranje poslikave z delno rekonstrukcijo in pazljiv, tako rekoč rokodelski pristop pri vseh sanacijskih posegih.

Streha je ohranila obliko dvokapnice z delnima čopoma in celotno strešno konstrukcijo, ponovno pa je prekrita s škodlami. Na novo so nameščeni leseni žlebovi, položeni na lesene kljuke – rogovile.

Zaradi garažnih vrat je bilo treba v veliki meri ponovno zgraditi polovico daljše fasade in celotno krajšo fasado z vezavo na lastovičji rep. Po ohranjenem vzorcu je bil rekonstruiran »gank«; prvotne stopnice, ki so z zunanje strani vodile v »gornjo kaščo«, pa smo odstranili in jih ponovno namestili v notranjosti.

Prav tako je bila v notranjem prostoru ponovno vzpostavljena prvotna zasnova s »hodnikom«, odstranjeni so bili ometi, predstavljeno pa je eno okno »na smuk«. Veliko je bilo čiščenja in drobnih vzdrževalnih opravil. Ohranjenih je veliko originalnih elementov: stavbno pohištvo, zatrepne deske in ostala lesena konstrukcija. Kljub novemu (svetlemu) lesu smo se odločili za »dvobarvnost« objekta brez barvanja oziroma poskusov barvnega približevanja originalnim lesenim elementom.³ Vsak obiskovalec lahko »prebere« zgodbo, ki jo kašča izpričuje skozi čas.

Po končani obnovi objekta je na vrsti vsebinska interpretacija ter oblikovanje programov, promocije ipd., kar je vprašanje kadrovskega in tudi finančnega stanja društva.

Pri končni ureditvi in postavitvi tako rekoč družinske zbirke Beškovnikovih, sem zaenkrat sodelovala avtorica prispevka. Muzealce nadaljnje delo še čaka: predvsem inventarizacija številnih predmetov, postavitev in »utrditev« koncepta ter nedvomno nadaljnja strokovna obdelava in morebitno restavriranje predmetov.

Zaključek

Ob koncu se porajajo številna vprašanja in kritično pretresanje lastnega dela, s katerim nikoli ne moremo biti v celoti zado-

voljni. Se pa vedno znova izkaže kot uspešna le tista obnova, ki je s strani investitorja pozitivno in ciljno naravnana.

Omeniti velja predvsem odlično sodelovanje s pristojnim Zavodom za varstvo kulturne dediščine, upoštevanje vseh potrebnih navodil in usmeritev, brez finančnega pogojevanja, kar je brez dvoma obrodilo dobre rezultate. Skupaj smo – z novo vsebino – uspeli ohraniti anonimno arhitekturo, ki je izrednega pomena, predvsem pa pozitiven zgled za lokalno okolje, dragocena pa tudi za celoten slovenski prostor.

Viri in literatura:

FISTER, Peter 1979: Obnova in varstvo arhitekturne dediščine. Ljubljana.

HAZLER, Vito 1999: Podreti ali obnoviti? Zgodovinski razvoj, analiza in model etnološkega konservatorstva na Slovenskem, Ljubljana.

HOHNEC, Tanja 2001: Konservatorski program za obnovo Beškovnikove kašče, Hudinja 17.

Krajevni leksikon Slovenije. III. knjiga, Svet med Savinjskimi Alpami in Sotlo. Ljubljana 1976.

Datum prejema prispevka v uredništvo:
25. 10. 2004

Kašča pred obnovo.
Foto: T. Hohnec, 2000.

Restavrirana poslikava.
Foto: T. Hohnec, julij 2004.

Obnovljena kašča.
Foto: T. Hohnec, oktober 2004.

³ Odločitev je bila toliko lažje sprejeta tudi po opravljenem izobraževanju v okviru Unesca na Poljskem leta 2002 in po utemeljenem nasvetu restavratorja iz nemškega inštituta Hornemann v Hannoveru.